

MAQOLLARNING TILSHUNOSLIKDA O'RGANILISHI

Termiz Davlat Pedagogika Instituti talabasi

Safarova Sevinch

Termiz Davlat Pedagogika Instituti o'qituvchisi

Mirzayeva Feruza

Annotatsiya: Ushbu maqola tilshunoslikda maqollarning o'rganilishiga bag'ishlangan. Maqollarning lingvistik xususiyatlari, jumladan, ularning tuzilishi, semantikasi va pragmatikasi tahlil qilinadi. Maqollarning madaniy va kognitiv ahamiyati, shuningdek, ularning nutqdagi o'rni ko'rib chiqiladi. Tadqiqot maqollarning tilshunoslik nuqtai nazaridan o'rganilishining nazariy va amaliy jihatlarini yoritishga qaratilgan.

Kalit so'zlar: Maqol, tilshunoslik, lingvistika, semantika, pragmatika, madaniyat, kognitiv, nutq.

Abstract: Three articles are devoted to the study of proverbs in linguistics. The visual characteristics of proverbs, their analytical conclusion, semantic analysis and pragmatics. The role of proverbs in speech, their cognitive significance, is considered. The study is a theory of the organization of proverbs from a linguistic point of view and the development of their practical use.

Keywords: Proverb, linguistics, linguistics, semantics, pragmatics, culture, cognitive, speech.

KIRISH

Maqollar – xalq og'zaki ijodining qadimiy va muhim janrlaridan biri bo'lib, ular asrlar davomida xalqning hayoti, tajribasi va donoligini o'zida mujassam etib kelgan. Tilshunoslik nuqtai nazaridan maqollar tilning boy imkoniyatlarini, xususan, uning leksik, grammatik va semantik xususiyatlarini o'rganish uchun qimmatli manba hisoblanadi.

Maqollarning lingvistik tahlili ularning tuzilishi, ma'nosi va nutqdagi vazifalarini aniqlashga qaratilgan. Maqollar tilning obrazlilik, ixchamlik va ta'sirchanlik kabi xususiyatlarini namoyon etadi. Ular metaforalar, metonimiyalar, antitezalar va boshqa stilistik vositalar orqali o'z ma'nolarini ifodalaydi.

Ushbu maqola tilshunoslikda maqollarning o'rganilishiga bag'ishlangan bo'lib, ularning lingvistik xususiyatlari, madaniy va kognitiv ahamiyati, shuningdek, nutqdagi

o'rni tahlil qilinadi. Maqolning maqsadi maqollarning tilshunoslik nuqtai nazaridan o'rganilishining nazariy va amaliy jihatlarini yoritishdan iborat.¹

Maqolaning asosiy qismi maqollarning tilshunoslikdagi o'rganilishining turli jihatlarini batafsil tahlil qilishga qaratiladi. Quyida asosiy qismning namunaviy tuzilishi va mazmuni keltirilgan:

1. Maqollarning lingvistik xususiyatlari

Leksik tarkibi: Maqollarda qo'llaniladigan so'zlar, ularning ma'nolari va semantik xususiyatlari.

Grammatik tuzilishi: Maqollarning sintaktik tuzilishi, gap bo'laklarining o'zaro munosabati va grammatik kategoriyalari.

Fonetik xususiyatlari: Maqollarning ohangdorligi, ritmi va alliteratsiya kabi fonetik vositalari.

Stilistik vositalar: Maqollarda qo'llaniladigan metafora, metonimiya, sinekdoxa, antiteza, inversiya kabi stilistik vositalar va ularning ma'no yaratishdagi roli.

2. Maqollarning semantikasi va pragmatikasi

Maqollarning ma'nosi: Maqollarning literal va majoziy ma'nolari, ularning semantik tuzilishi va ma'no ko'chishlari.

Maqollarning pragmatik jihatlar: Maqollarning nutqdagi vazifalari, kommunikativ maqsadlari va kontekstga bog'liqligi.

Maqollarning interpretatsiyasi: Maqollarning turli madaniy va ijtimoiy kontekstlarda turlicha talqin qilinishi.

Maqollarning nutqiy madaniyatdagi o'rni: Maqollarning nutqiy odob, muloqot etikasi va nutqiy kompetentlikni shakllantirishdagi roli.

Jahon tilshunosligi tilda har bir millatning milliy-madaniy o'ziga xosligi, dunyoqarashi, turmush tarzi hamda diniy tasavvurlarini o'zida aks etishi masalasiga doimo qiziqib kelgan. Shuning uchun tilshunoslikning har bir sohasida bu masalaga doir bir qator tadqiqot ishlari olib borilmoqda. Etnomadaniy qadriyatlarining asosiy tushunchalaridan biri bo'lgan til birliklarini lingvokulturologik jihatdan o'rganish zamonaviy tilshunoslikning asosiy muammolaridan biri bo'lib qolmoqda.²

Jahon tilshunosligida lingvokulturologiyaga bo'lgan qiziqish yildan yilga ortib bormoqda. Zamonaviy antroposentrik lingvistikada maqollar millatning milliy-madaniy o'ziga xosligini ochib berishda katta o'rin tutishi va ularning muayyan lingvomadaniy jamoaga xos xususiyatlarini o'zida yorqin ifodalashi alohida qayd etiladi.³

¹ Azizov, Q. (2015). O'zbek tilshunosligi tarixi. Toshkent: O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi.

² G'ulomov, A., Asqarova, M. (1987). Hozirgi o'zbek adabiy tili. Toshkent: O'qituvchi.

³ Mirtojiev, M. (1981). O'zbek xalq maqollari. Toshkent: O'qituvchi.

O'tgan asrning ikkinchi yarmidan keyin maqollar tilshunoslik nuqtai nazaridan ham o'rganila boshlandi. Ularning lisoniy tarkibi, unda ishtirok etgan leksik birliklar va maqollarning o'z mazmuniga ko'ra semantik munosabati masalasi lingvistlarning tadqiqot maydoniga aylandi. Bu borada X. Abdurahmonov, Y. Pinxasov, Sh. Rahmatullayev, G'. Salomov, Q. Samadov, M.Sadridinova, A. Jo'raxonov, M. To'ychiyev, Sh. Shorahmedov kabi tilshunoslar hamda shogirdlarining tadqiqotlarini alohida ta'kidlash joiz. XX asrning ikkinchi yarmiga kelib tildagi milliy-madaniy belgilar tadqiqiga alohida e'tibor qaratila boshlandi. Tilshunoslikda til va madaniyat, til va inson omili, til va tarix masalalariga birinchilardan V.fon Gumbolt, A.Vaysgerber, L.Blumfeld, E.Sepir, B.de Kurtene, A.A.Potebnya, A.A.Shaxmatov kabi Yevropa va rus tilshunoslari e'tibor berishgan. O'zbek frazeologiyasiga oid dastlabki tadqiqotlar XX asrning 50-yillari boshida yuzaga kelgan. Bularga Y.Pisixanov, A.Shomaqsudov, M.Husainovlarning nomzodlik ishlarini kiritishimiz mumkin. G'.Salomov frazemalarni tarjima qilgan hamda "frazeologizm" atamasi ostida maqol, matal va idiomalarni kiritadi.

Abdug'afur Mamatov frazeologizmlarning shakllanish masalalarini tadqiq qilgan. B.Yo'ldoshev frazeologizmlarning konnotativ ma'nolari, badiiy tasvir vositasi sifatida imkoniyatlarini atroflicha yoritib bergan. M.Xoliqova frazeologizmlarning milliy semantikasi, ekstralingvistik omillarning frazeologizmlar semantikasiga ta'siri kabi muammolarni o'zbek va rus tillari misolida o'rgandi.⁴

Yuqorida qayd etilgan ishlar o'zbek frazeologiyasi sohasida erishilgan yutuqlar keyingi ushbu sohada olib borilayotgan tadqiqotlar uchun ilmiy metodologik asos vazifasini o'tamoqda. Bu ishlar natijasida A.Nasirov, B.Jo'rayeva, N.Nasrullayeva, A.Yuldashev kabi olimlar frazeologizmlarni antroposentrik paradigma, xususan, lingvokognitiv, pragmalingvistik va lingvomadaniyatshunoslik nuqtai nazaridan tadqiq etishgan. Frazeologizmlarning milliy-madaniy xususiyatlari talqini, lisoniy madaniyatshunoslik, til semantikasi, etimologiyasi va tarixi lingvistikaning umumiy masalalari o'zbek tilshunos olimlari Sh.Raxmatullayev, N.Mahmudov, A.Nurmonov, A.A.Mamatov, B.Yo'ldoshev, Sh.Safarov, D.Xudayberganova, Sh.Shomaqsudov, S.Dolimova, M.Xoliqova, M.Abdurazzaqov, A.Nosirov, B.Jo'rayevalarning ilmiy ishlarida o'z aksini topdi.⁵

XULOSA

Ushbu maqola tilshunoslikda maqollarning o'rganilishiga bag'ishlandi. Maqollarning lingvistik xususiyatlari, semantikasi, pragmatikasi, madaniy va kognitiv jihatlari,

⁴ Rahimov, S. (2000). O'zbek tilining frazeologik lug'ati. Toshkent: O'zbekiston Milliy Entsiklopediyasi.

⁵ Sa'diyev, S. (2010). Tilshunoslik asoslari. Toshkent: Fan.

shuningdek, nutqdagi o'rni tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari maqollarning tilshunoslik nuqtai nazaridan o'rganilishining nazariy va amaliy ahamiyatini tasdiqlaydi.

Maqollar tilning boy imkoniyatlarini, xususan, uning leksik, grammatik va stilistik xususiyatlarini namoyon etadi. Ular xalqning madaniyati, urf-odatlarini va qadriyatlarini aks ettiradi, inson tafakkurini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi va nutqni boyitishga xizmat qiladi.

Kelgusida maqollarni o'rganishda ularning etnolingvistik xususiyatlariga, turli madaniy kontekstlardagi interpretatsiyasiga va zamonaviy nutqdagi o'rniga e'tibor qaratish lozim. Maqollarning tilshunoslik nuqtai nazaridan o'rganilishi tilshunoslik fanining rivojlanishiga va madaniy merosni saqlashga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Azizov, Q. (2015). O'zbek tilshunosligi tarixi. Toshkent: O'zbekiston Milliy Entsiklopediyasi.
2. G'ulomov, A., Asqarova, M. (1987). Hozirgi o'zbek adabiy tili. Toshkent: O'qituvchi.
3. Mirtojdiyev, M. (1981). O'zbek xalq maqollari. Toshkent: O'qituvchi.
4. Rahimov, S. (2000). O'zbek tilining frazeologik lug'ati. Toshkent: O'zbekiston Milliy Entsiklopediyasi.
5. Sa'diyev, S. (2010). Tilshunoslik asoslari. Toshkent: Fan.